

Полтава. «Френтік». Пам'ять

Віталій ДОЛИНСЬКИЙ

Цього року 70-річчя унікальної радянсько-американської військової операції «Френтік» (повна назва «Френтік Джо» – «Скажений Джо») полтавчани поєднали з урочистостями до 70-річчя визволення України від фашистських окупантів. Адже операція «Френтік» була одним з яскравих епізодів спільної боротьби союзників у рамках антигітлерівської коаліції.

Під контролем Рузвельта

22

Полтавська авіабаза після нальоту німецької авіації

Американський президент Франклін Рузвельт покладав величезні надії на операцію «Френтік», адже вона давала можливість американцям завдавати удари по німецьких військових об'єктах фактично з тилу, з визволеної на той час території СРСР. Не випадково американський президент відрядив до Полтави й свого сина Еліота, який офіційно був радником Рузвельта-старшого і виконував різні найскладніші та найтаємніші завдання батька. Саме таким була й організація авіабази в Полтаві. Для цього капітан Еліот Рузвельт 15 травня 1944 року вперше прилетів до нашого міста в супроводі заступника командувача ВПС США в Європі генерала Андерса.

Ось як згадував про це сам Еліот Рузвельт у книжці про свого батька «Його очима»: «Я добре пам'ятаю політ, що ми здійснили, оглядаючи аеродроми, які було виділено для наших човникових операцій. Особливо запам'ятався аеродром у Полтаві, що до війни не поступався нашому аеродрому Рандольф у Техасі. А коли ми його побачили тепер, він був іще майже в тому ж розгромленому стані, в якому залишили його німці. Тут-таки я вперше побачив за роботою червоноармійців і перейнявся повагою до енергії, з якою вони працювали, долали всі труднощі й перешкоди. Щоб побудувати аеродром, радянському командуванню доводилося ставити на тяжку фізичну роботу тисячі нестройових солдатів. Тут же працювали і жін-

ки – здоровенні амазонки, яким нічого не вартувало перекидати 50-галонні бідони бензину, як м'ячики...».

Делегація переконалася, що база буде готова вчасно. Темп робіт, засвідчує Рузвельт-молодший, був такий, що вже 2 червня 1944 року вона прийняла перші літаки. Відбомбившись у Європі, 127 бомбардувальників Б-17 і 64 винищувачі Р-51 («Мустанг») на чолі з командувачем 15-ї повітряної армії генералом Еккером узяли курс на Полтаву, куди прилетіли рівно о 13.00. Посадка пройшла організовано, в хорошому темпі, й лише один літак зазнав аварії – у нього надломилася стійка шасі, перебита німецьким зенітним снарядом. Зустрічав гостей увесь персонал бази, а з Москви прилетіли посол США А. Гарріман та інші офіційні особи. Генерал Еккер тут-таки, на льотному полі, вручив командирю авіабази генералу Олександру Пермінову особистого листа-подяку від президента США й навіть незвичну для наших офіцерів нагороду – американський орден «Легіон заслужених».

Операція загалом відбувалась успішно, а німці довгий час і справді не могли второпати, звідки ж прилітають американські «літаючі фортеці». Але трапилося непередбачуване: якимось після чергового авіанальоту до бомбардувальників під час повернення на базу «причепився» непоміченим німецький літак... Так німцям удалося рознюхати місце дислокації авіабази. Далі все виявилось справою часу.

Ніхто солдата не жалів...

22 червня 1944 року – одна з найтрагічніших дат в історії Полтави. Рівно через три роки після початку війни (і теж рано-вранці) над містом з'явилися німецькі бомбардувальники. Полтава здригнулася від вибухів: півтори сотні стерв'ятників із легіону «Кондор» розбомбили авіабазу № 169, знищили та пошкодили більш як половину американських літаків. Великими були й людські втрати, особливо з нашого боку.

До речі, радянське командування натякнуло американцям: мовляв, тоді, коли радянські солдати кинулися рятувати техніку, більшість американських пілотів переховувалися у сховищах. Відповідь американців спантелічила: за один лише день ми можемо зробити десятки літаків, а от хорошого пілота треба готувати не один рік, тому треба рятувати людей, а не техніку. От наскільки різні підходи у двох країн до втрат живої сили,

тому, ймовірно, й втрати Радянського Союзу на війні були просто приголомшливі – у нас ніхто й ніколи не жалів солдата.

Були, звісно, втрати й серед американців. Частина тяжкопораних перевезли навіть до військового госпіталю в Нових Санжарах. Померлих там і поховали. Однак уже після війни американці забрали останки своїх льотчиків для перепоховання у США.

Твоє ім'я — Надія

Серед загиблих були й наші зенітниця, підрозділ яких прикривав базу. Хто ці дівчата? Як вони жили? Як загинули? Не так давно вдалося розшукати спогади колишнього воєнкора Ніни Лимар — очевидиці тих подій.

«Неподалік Полтави — аеродром. Сюди я приїхала за завданням редакції газети 6-го корпусу ППО «Сталинський боець». У відрядження покликала новина: прилетіли й розмістилися тут американські бомбардувальники — «подарунок» другого фронту.

Їх оберігали наші винищувачі та... краса земна — дівчата-зенітниця, далекомірники, прожектористки.

Зустрілася з декількома дівчатами з аеродрому в землянці. Хотіла поговорити з ними «про службу, мужність, подвиг». Але розмова налаштувалася на інший лад: вирвалося потаємне з мирного життя...

— Дивіться, Маша надягла бальну сукню! Гарна напрочуд!

Усі знали: Маша пішла у військкомат з однокласниками просто з випускного балу. На «воєнну службу» взяла й бальну сукню. Пояснила:

— Уб'ють — нехай поховають у ній, а ні — вінчальною стане!

У чорнобровій Каті в руках виявилися фотографії — теж узяла «на службу».

— Це ми, піонервожати, з дітьми на березі Чорного моря. А це мій друг, десь воює... Він мені кидав букети квітів у відчинене вікно, аж на третій поверх, і жодного разу не промахнувся! Зі мною й мама моя, вчителька початкових класів. Де вона зараз? Не знаю... Зустрінемося, скажу: «Як ти, буду вчителькою».

До землянки ввійшла дівчина — білява, блакитноока, з рум'янцем на щоках.

— Наша Надя, далекомірниця. Визначає висоту, розгадує хитрощі ворожих асів. Робить це з точністю... віршованої строфи. А які вірші складає!

— Ви вірите в долю? — запитав хтось із дівчат.

— Радше підкоряюся її заклику. Коли закінчувала школу, батько, котрий пережив людожерський голод в Україні, напучував: «Вступай до м'ясо-молочного інституту — ніколи голодною не будеш». Учителі й однокласники в акторки ладили: гарно співаєш, танцюєш! Здивувалися, коли пішла в журналістику. Встигла закінчити перший курс. Війна збила з дороги. Попросилася на фронт. Потрапила у війська ППО рядовим солдатом, брала участь в обороні Кавказу. Втрутилася доля: «виловили» мене в кадрових списках і запропонували роботу в газеті. І ось я перед вами...

— Про нас напишете? — задержувато блиснула очима Маша.

— Так, про ваше бажання швидше перемогли, повернутися додому, знайти взаємне кохання...

— Не забудьте надіслати газету, — сказала Надя, — може, і я надішлю свої вірші.

Ми розсталися друзями. Заночувала в Полтаві. Прокинулася вночі від виття сирени й моторошного гуркоту. На аеродром налетіли німецькі бомбардувальники. Несамовито стріляли зенітки. Промені прожекторів розсікали небо. Вибухали бомби. Зловісно палала грава. Городяни, найсміливіші, кинулися на допомогу пораненим. У школі ді-

«Літаючі фортеці» на бойовому завданні

яв госпіталь. Я опинилася біля дверей одного з класів. О Господи, Надя! Вона лежала на ліжку без... обох ніг. Дівчина була непритомна. Безкровне обличчя, біляве волосся розметалося на подушці... Я подумки помолилася: «Мила, хороша, виживи, зміцній духом! Твоє ім'я — Надя. У тебе є й будуть вірші...».

Подумала: «Але ж таке могло трапитися й зі мною, якби затрималася на аеродромі».

Кількість жертв нальоту визначити важко. Фугаски спалювали все підряд. Німецькі льотчики скинули й магнітні бомби, вони, як жаби, стрибали до металу. Торкнувшись літака, зенітки, підривали їх. Я опублікувала матеріал із жахливого відрядження. Але надіслати газету не було кому. Що стало з Машею та її бальною сукнею, не знаю. Мабуть, не судилося дівчині стати нареченою, дружиною, матір'ю...

Того дня під час бомбування загинули й кореспондент «Правди» Петро Лідов, автор першого у воєнні роки нариса про Зою Космодем'янську, фотокор «Правды» Сергій Струнников і кореспондент «Известий» Анатолій Кузнецов».

23

Експонати музею і обеліски

Аеродром доволі швидко відновили, операція ще деякий час тривала, однак уже з меншим розмахом. Після вересня 1944-го її почали поступово згортати, а в жовтні з Полтави до Ірану перебазувалася й перша група американських льотчиків та бойова техніка. Навесні 1945 року американську базу остаточно передислокували до Каїру.

...Залишаючи Полтаву після завершення операції «Френтік», аме-

риканські військові пройшли урочистим маршем через центр міста. На пам'ять про перебування тут командир бази передав представникам радянського командування й американський прапор, який на час проведення операції майорів над американським штабом. На ньому, до речі, не 50 зірок, як тепер, на американських прапорах, а 48 — за кількістю штатів, що входили тоді до федерації. Цей стяг і нині можуть побачити всі охочі — він є унікальним експонатом у Полтавському музеї авіації і космонавтики. Окрема експозиція, присвячена операції «Френтік», є і у військово-історичному музеї 13-ї гвардійської важкобомбардувальної авіаційної дивізії, яка більше як півстоліття дислокувалася в Полтаві.

На честь Петра Лідова у повоєнний час у Полтаві названо вулицю, він похований разом із загиблими

колегами на меморіалі Солдатської Слави. А от саму операцію «Френтік» увічнили лише через 50 років — у 1994-му, коли неподалік авіа-містечка відкрили пам'ятний знак на честь бойового співробітництва СРСР і США. Ця подія стала приводом для першого офіційного візиту американців до Полтави, яка досі була закрита для іноземних військових, бо тут базувалися секретні на той час літаки Ту-22М3. Американці прилетіли на трьох військових літаках КС-10, Б-1-Б і Б-52. До речі, у складі делегації було й троє безпосередніх учасників операції «Френтік»: Джо Стюарт, що перший приземлився в Полтаві 2 червня 1944 року, та його бойові товариші Чарлі Бічама й Лі Кул.

А напередодні відзначення 65-річчя Перемоги на території полтавського військового аеродрому було урочисто відкрито й пам'ятний знак героїчним зенітницям.

Фото з архіву автора.

Пам'ятний знак на честь учасників операції «Френтік» у Полтаві